

Η προστασία του περιβάλλοντος κατά την ΕΣΔΑ και την ΑΣΔΑ

Συγγραφέας: ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΒΑΚΑΚΗ

Περίληψη

Η σχέση των θεμελιωδών δικαιωμάτων με την προστασία του περιβάλλοντος είναι αναμφισβήτητη. Στο παρόν άρθρο παρατίθενται η εξέλιξη, υπό τη νομολογία του ΕΔΔΑ, της προστασίας του περιβάλλοντος από τα ήδη κατοχυρωμένα στην ΕΣΔΑ δικαιώματα, ενόψει της απουσίας ρητής πρόβλεψης του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον (Μέρος Ι). Συγκριτικά εξετάζεται προάσπιση του περιβάλλοντος από το Διαμερικανικό Σύστημα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΔΣΑΔ), υπό την ΑΣΔΑ και το Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ, έως την ρητή πλέον αναγνώριση από το Αμερικανικό Δικαστήριο της ύπαρξης του αυτόνομου δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον (Μέρος ΙΙ).

Εισαγωγή

Το διεθνές ενδιαφέρον για την παγκόσμια προστασία του περιβάλλοντος εκδηλώθηκε για πρώτη φορά στη Διακήρυξη της Συνδιάσκεψης της Στοκχόλμης του 1972, η οποία σηματοδότησε την αρχή της νομικής αναγνώρισης της αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος, όπου τονίστηκε ότι η πλήρης απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων απαιτεί την προστασία και τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος^[1]. Παρά τον μη νομικά δεσμευτικό της χαρακτήρα, η Αρχή υπ' αριθμ. 1 της Διακήρυξης, υπογραμμίζοντας ακριβώς τη σχέση των θεμελιωδών δικαιωμάτων με το περιβάλλον, διακηρύσσει ότι ο άνθρωπος έχει θεμελιώδες δικαίωμα στην ελευθερία, την ισότητα και σε ικανοποιητικές συνθήκες ζωής, μέσα σε ένα ποιοτικό περιβάλλον που επιτρέπει μία αξιοπρεπή ζωή και ευημερία, ενώ έχει την υποχρέωση να προστατεύει και να συμβάλει στη βελτίωση του περιβάλλοντος, τόσο για τις παρούσες, όσο και για τις μελλοντικές γενιές. Από τότε, πλείστες άλλες διακηρύξεις^[2] και συμβατικά κείμενα^[3] που έχουν υιοθετηθεί σε οικουμενικό και περιφερειακό επίπεδο αναγνωρίζουν, άμεσα ή έμμεσα, τη σχέση μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προστασίας του περιβάλλοντος^[4]. Ανεξάρτητα από τη νομική φύση ενός «δικαιώματος στο περιβάλλον», η ίδια η ύπαρξη του οποίου έχει αμφισβητηθεί στο διεθνές δίκαιο, γίνεται γενικά αποδεκτό ότι η προστασία του περιβάλλοντος αφενός και η απόλαυση πολλών από τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα αφετέρου, συνδέονται άρρηκτα και αποτελούν κοινωνικές αξίες οι οποίες πρέπει να προστατευθούν^[5].

I. Η ΕΣΔΑ

Στον Ευρωπαϊκό χώρο, η ΕΣΔΑ αποτελεί το σημαντικότερο όργανο προστασίας για τα ανθρώπινα δικαιώματα και κατά το Προοίμιό της, τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που κατοχυρώνει αποτελούν το θεμέλιο της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο. Ωστόσο, όταν τέθηκε σε ισχύ το 1953, το περιβάλλον δεν ήταν ακόμα μέρος της διεθνούς ατζέντας και έτσι ούτε η ΕΣΔΑ ούτε τα πρόσθετα Πρωτόκολλά της, κατοχυρώνουν ευθέως ένα δικαίωμα στο περιβάλλον. Παρόλο που άλλα πιο πρόσφατα δικαιώματα έχουν ενσωματωθεί σε αυτήν, μέσω πρόσθετων Πρωτοκόλλων, το δικαίωμα στο περιβάλλον δεν αναφέρεται σε κανένα από αυτά.

1. Η πορεία προς την προστασία του δικαιώματος στο περιβάλλον

Στα πρώτα χρόνια της εφαρμογής της ΕΣΔΑ, οι προσφυγές στα όργανά της για την προστασία του περιβάλλοντος, δυνάμει των κατοχυρωμένων σε αυτή θεμελιωδών δικαιωμάτων, απορρίπτονταν από την πρώην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου ως απαράδεκτες *rationae materiae*^[6], με την αιτιολογία ότι η ΕΣΔΑ και τα Πρωτόκολλά της δεν κατοχυρώνουν κανένα σχετικό με την προστασία του περιβάλλοντος δικαίωμα^[7]. Η Επιτροπή ωστόσο σύντομα συνειδητοποίησε ότι δυσμενείς περιβαλλοντικές συνθήκες μπορούν να οδηγήσουν σε παρεμπόδιση της απόλαυσης των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση. Ως εκ τούτου, δεν καθυστέρησε να καταστήσει παραδεκτές ατομικές προσφυγές για δικαιώματα που παραβιάζονται λόγω ζημίας στο περιβάλλον, αλλά και να δεχθεί προσφυγές ως προς τη βασιμότητά τους για περιορισμό των δικαιωμάτων με σκοπό την ίδια την προστασία του περιβάλλοντος ως λόγο δημοσίου συμφέροντος^[8]. Το ερώτημα συνεπώς που τίθεται, είναι κατά πόσον τα κατοχυρωμένα ήδη από την ΕΣΔΑ δικαιώματα, αλλά και οι μέθοδοι ερμηνείας τους από τον ευρωπαϊκό δικαστή, μπορούν να αξιοποιηθούν, ώστε το δικαίωμα στο περιβάλλον να ενταχθεί στο μηχανισμό προστασίας της Σύμβασης.

Η μη πρόβλεψη στη Σύμβαση ενός δικαιώματος στο περιβάλλον δεν αποτέλεσε ανυπέρβλητο εμπόδιο για μια δημιουργική προσέγγιση των ευρωπαϊκών οργάνων, που σκοπό είχαν την έμμεση προστασία του χάρη σε μία άσκηση δικαστικού ακτιβισμού και δημιουργικής ερμηνείας των διατάξεων της Σύμβασης. Η Επιτροπή και το ΕΔΔΑ έχουν τονίσει επανειλημμένα ότι η ΕΣΔΑ είναι «ένα ζωντανό κείμενο που πρέπει να ερμηνεύεται εξελικτικά υπό το φως των σύγχρονων συνθηκών ζωής και των αντιλήψεων που επικρατούν στις δημοκρατικές κοινωνίες»^[9]. Η θεμελιώδης αυτή ερμηνευτική αρχή αποτελεί πολύ συχνά τη βάση για την προοδευτική διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής ορισμένων διατάξεων της ΕΣΔΑ και των Πρωτοκόλλων της, κυρίως μέσω της διασταλτικής ερμηνείας των «αυτόνομων εννοιών», όπως και στην περίπτωση του δικαιώματος στο «περιβάλλον», ώστε να αντιμετωπίζονται κίνδυνοι που το απειλούν. Αυτονομία σημαίνει ότι μία έννοια που περιλαμβάνεται στη Σύμβαση δεν ερμηνεύεται αναγκαίως με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο ερμηνεύεται στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών, ώστε να εξασφαλίζεται η αποτελεσματικότερη προστασία τους

από τη Σύμβαση και τα σχετικά Πρωτόκολλα^[10]. Πρόκειται ουσιαστικά για την τάση του Δικαστηρίου να αναζητά τις γενικές αρχές πίσω από τις στενά και λεπτομερώς διατυπωμένες διατάξεις της Σύμβασης ώστε να προβαίνει στην ουσιαστικότερη και πληρέστερη προστασία τους^[11]. Κύριος γνώμονας της ερμηνευτικής προσέγγισης του Δικαστηρίου είναι η αποτελεσματικότερη δυνατή προστασία των δικαιωμάτων στο πλαίσιο των αρχών του κράτους δικαίου και της δημοκρατικής κοινωνίας και στηρίζεται στην παραδοχή ότι στο μέτρο που τα δικαιώματα του ανθρώπου αντικατοπτρίζουν ένα σύστημα αξιών, δεν μπορούν να παραμένουν «απολιθωμένα» στο πλαίσιο της αρχικής βούλησης των συμβαλλομένων μερών, αλλά εξελίσσονται με την πάροδο του χρόνου^[12]. Συνεπώς, εφόσον δικαίωμα στο περιβάλλον δεν κατοχυρώνεται ρητά στην ΕΣΔΑ, περιβαλλοντικά θέματα αναφέρονται στην νομολογία του ΕΔΔΑ έμμεσα, δυνάμει άλλων κατοχυρωμένων σε αυτήν δικαιωμάτων.

2. Η εξέλιξη της Νομολογίας του ΕΔΔΑ σε θέματα περιβάλλοντος

Η απουσία ρητής πρόβλεψης στην ΕΣΔΑ σχετικά με το δικαίωμα στο περιβάλλον δεν εμπόδισε το Δικαστήριο να αναπτύξει μία πλούσια νομολογία για το εν λόγω ζήτημα, αναγνωρίζοντας την αρχή ότι η αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση απαιτούν ένα υψηλής ποιότητας περιβάλλον^[13]. Με αφετηρία την ερμηνευτική αυτή προσέγγιση και την ικανότητα εξέλιξης και προσαρμογής της Σύμβασης, είναι δυνατή η εφαρμογή σειράς άρθρων της για την αντιμετώπιση των κινδύνων που απειλούν το περιβάλλον.

α) Το δικαίωμα στη ζωή

Όσον αφορά τα επί μέρους δικαιώματα, και αρχικά το δικαίωμα στη ζωή, το άρ. 2 παρ. 1 της Σύμβασης ορίζει ότι: «Το δικαίωμα εκάστου προσώπου εις την ζωήν προστατεύεται υπό του νόμου». Ερμηνευόμενη διασταλτικά, η διάταξη αυτή μπορεί να αποτελέσει τη νομική βάση προσφυγών με αντικείμενο τη λήψη μέτρων για την προστασία ατόμων των οποίων η ζωή και η υγεία κινδυνεύουν άμεσα λόγω εκτεταμένης ρύπανσης του περιβάλλοντος, που οφείλεται σε δραστηριότητα ή και σε αδράνεια του κράτους. Στην υπόθεση *X κατά Ηνωμένου Βασιλείου*^[14], που αφορούσε θέματα υγείας, η Επιτροπή έκρινε ότι «το δικαίωμα εκάστου προσώπου εις την ζωήν» επιτάσσει στο Κράτος όχι μόνον να απέχει από την «εκ προθέσεως» θανάτωση, αλλά και να λαμβάνει τα απαραίτητα θετικά μέτρα για την προστασία της ζωής. Η θέση αυτή της Επιτροπής επιτρέπει την εφαρμογή του άρ. 2 σε περίπτωση άμεσου και σοβαρού κινδύνου για τη ζωή και την υγεία λόγω ρύπανσης του περιβάλλοντος^[15]. Τη θεωρία αυτή των θετικών μέτρων στο πεδίο του εν λόγω άρθρου σε συνδυασμό με το δικαίωμα στο περιβάλλον εφάρμοσε και το ίδιο το Δικαστήριο στην υπόθεση *L.C.B. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*^[16].

β) Το δικαίωμα στην προστασία της ιδιωτικής ζωής και της κατοικίας

Όσον αφορά το δικαίωμα στην προστασία της ιδιωτικής ζωής και της κατοικίας, το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ αποτελεί τη βασικότερη διάταξη που επικαλούνται οι προσφεύγοντες για να προβάλουν αιτιάσεις σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος. Στις υποθέσεις αυτές, οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι περιβαλλοντικοί παράγοντες καθιστούσαν τις συνθήκες διαβίωσής τους ανυπόφορες επηρεάζοντας πολλές φορές και την υγεία τους, με αποτέλεσμα να προσβάλλεται το δικαίωμά τους στην κατοικία, την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή όπως αυτό προστατεύεται από το άρθρο αυτό. Το Δικαστήριο στην υπόθεση *López Ostra κατά Ισπανίας*^[17] διαπίστωσε για πρώτη φορά παραβίαση της ΕΣΔΑ λόγω ρύπανσης του περιβάλλοντος. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η σοβαρή μόλυνση του περιβάλλοντος μπορεί να εμποδίσει τα άτομα να απολαύσουν την κατοικία τους σε βάρος της ιδιωτικής και οικογενειακής τους ζωής, χωρίς η μόλυνση αυτή να θέτει απαραίτητως σε σοβαρό κίνδυνο την υγεία τους. Στην υπόθεση συγκεκριμένα, η αιτούσα ισχυρίστηκε ότι το άρθρο 8 της Σύμβασης είχε παραβιασθεί εξαιτίας των δραστηριοτήτων μιας ρυπογόνου επιχείρησης πλησίον της κατοικίας της. Το ΕΔΔΑ δέχθηκε την προσφυγή με το σκεπτικό ότι η ισπανική κυβέρνηση δεν είχε καταφέρει να εκπληρώσει τη θετική υποχρέωση να διασφαλίσει το δικαίωμα της προσφεύγουσας στην κατοικία. Το Δικαστήριο για να καταλήξει στο συμπέρασμά του, εφήρμοσε το κριτήριο της δίκαιης εξισορρόπησης μεταξύ των συμφερόντων των θιγόμενων και του κοινωνικού συνόλου και κατέληξε στην παραδοχή ότι υφίσταται ένα συγκεκριμένο όριο στην όχληση η οποία προέρχεται από δραστηριότητες που εξυπηρετούν το δημόσιο συμφέρον, ενώ θεώρησε ότι η εφαρμογή της αρχής της «δίκαιης ισορροπίας» μεταξύ των δικαιωμάτων της προσφεύγουσας και του δημοσίου συμφέροντος δεν επετεύχθη. Η σημασία της υπόθεσης αυτής στη σχέση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς ήταν η πρώτη φορά που το Δικαστήριο έδωσε «πράσινη χρειά» στην απόφασή του δίχως να αποφαινεται πρώτη φορά για περιβαλλοντικά ζητήματα εν γένει^[18]. Στην πιο πρόσφατη απόφαση *Cordella και λοιποί κατά Ιταλίας*^[19], οι αιτούντες διαμαρτυρήθηκαν για τις επιπτώσεις των επιβλαβών εκπομπών από ένα εργοστάσιο στο περιβάλλον και στην υγεία τους. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η παράταση της κατάστασης περιβαλλοντικής ρύπανσης έθεσε σε κίνδυνο την υγεία των αιτούντων και ολόκληρου του πληθυσμού που ζει στις περιοχές αυτές και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρο 8. Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι ο καθαρισμός του εργοστασίου και της περιοχής που επλήγη από την ρύπανση ήταν απαραίτητος και επείγων, ενώ ζήτησε επίσης από τις ιταλικές αρχές να εφαρμόσουν, το συντομότερο δυνατό, ένα περιβαλλοντικό σχέδιο προκειμένου να διασφαλιστεί η προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας του πληθυσμού. Ο σκοπός της διάταξης είναι ουσιαστικά η προστασία του ατόμου από αυθαίρετες παρεμβάσεις, ωστόσο συνεπάγεται σε ορισμένες περιπτώσεις και την υποχρέωση των κρατικών αρχών να θεσπίζουν θετικά μέτρα για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο άρθρο αυτό. Η υποχρέωση αυτή δεν ισχύει μόνο σε περιπτώσεις όπου η περιβαλλοντική βλάβη προκαλείται άμεσα από κρατικές δραστηριότητες, αλλά και όταν αυτή προκύπτει από δραστηριότητες του ιδιωτικού τομέα. Τυχόν παρεμβάσεις

των κρατικών αρχών που επηρεάζουν το περιβάλλον στο βαθμό που θίγεται το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής, πρέπει να πληρούν τους όρους που ορίζονται στο άρθρο 8 παρ. 2, δηλαδή να προβλέπονται από το νόμο και να αποσκοπούν σε έναν θεμιτό σκοπό, όπως η οικονομική ευημερία της χώρας ή η προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων. Επιπλέον, πρέπει να είναι ανάλογες με τον επιδιωκόμενο σκοπό, δηλαδή, πρέπει να επιτευχθεί μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ του συμφέροντος του ατόμου και του συμφέροντος της κοινότητας στο σύνολό της. Ωστόσο, δεδομένου ότι οι κοινωνικές και τεχνικές πτυχές των περιβαλλοντικών ζητημάτων είναι συχνά δύσκολο να εκτιμηθούν, οι αρμόδιες δημόσιες αρχές απολαμβάνουν κατ' αρχήν ένα μεγάλο περιθώριο εκτίμησης, σε κάθε περίπτωση, όμως, πρέπει να επιδιώκουν την ισόρροπη ικανοποίηση των συμφερόντων^[20].

Όσον αφορά τις πρόσφατες εξελίξεις στο θέμα της κλιματικής αλλαγής, στην υπόθεση *Teitiota*, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ υπενθύμισε ότι «η κλιματική αλλαγή και η αειφόρος ανάπτυξη αποτελούν μερικές από τις πιο πιεστικές και σοβαρές απειλές για την ικανότητα των σημερινών και των μελλοντικών γενεών να απολαμβάνουν το δικαίωμα στη ζωή.» Μια απειλή για τα ανθρώπινα δικαιώματα σε τέτοια κλίμακα έχει επίσης συνέπειες και ως προς το εύρος των θετικών μέτρων που τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη υποχρεούνται από τις συνθήκες ανθρωπίνων δικαιωμάτων να λάβουν^[21]. Σχετικώς, όργανα του ΟΗΕ εξέδωσαν κοινή δήλωση για τα «Ανθρώπινα Δικαιώματα και την Κλιματική Αλλαγή»^[22], στην οποία διευκρινίζεται ότι οι υφιστάμενες υποχρεώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο πλαίσιο διαφόρων συνθηκών εμπεριέχουν και τις υποχρεώσεις όλων των κρατών να προσπαθούν να μειώσουν τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου. Πρόκειται για μια σημαντική εξέλιξη την οποία το ΕΔΔΑ μπορεί επίσης να εξετάσει κατά την εκτίμηση των υποχρεώσεων των Υψηλών Συμβαλλομένων Μερών βάσει της ΕΣΔΑ^[23]. Στις 2 Σεπτεμβρίου 2020, έξι ιδιώτες προσέφυγαν στο ΕΔΔΑ κατά 33 χωρών, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, ισχυριζόμενοι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους επειδή τα εν λόγω κράτη δεν έλαβαν επαρκή μέτρα για την κλιματική αλλαγή^[24]. Ειδικότερα ισχυρίζονται ότι η συμβολή καθενός από αυτά τα κράτη στις παγκόσμιες εκπομπές αερίων θερμοκηπίου (GHG) σημαίνει ότι μοιράζονται την ευθύνη για τις υπάρχουσες και τις επικείμενες ζημιές που προκαλούνται από την υπερθέρμανση του πλανήτη και την κλιματική αλλαγή. Στην προσφυγή τους, οι αιτούντες επικαλέστηκαν τις θετικές υποχρεώσεις των κρατών βάσει των άρθρων 2 και 8 της ΕΣΔΑ καθώς και του άρθρου 14 υποστηρίζοντας ότι η γενιά τους θα υποστεί ιδιαίτερα τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Αξίζει να σημειωθεί ότι το Δικαστήριο ζήτησε από τους διαδίκους να σχολιάσουν όχι μόνο τις φερόμενες παραβιάσεις των άρθρων 2, 8 και 14 αλλά και το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ σχετικά με την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης, καθώς και το δικαίωμα ιδιοκτησίας στο άρθρο 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ. Η προοπτική μιας απόφασης θεμελιωμένης στο γράμμα του άρθρου 3 είναι σημαντική και γίνεται ακόμη πιο αξιοσημείωτη καθώς πρόκειται για μια Διεθνή Σύμβαση η οποία δεν

κατοχυρώνει ανάλογο δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον και για ένα Δικαστήριο που δεν έχει εκδώσει Συστάσεις σε αυτό το πλαίσιο^[25].

γ) Η προστασία της ιδιοκτησίας

Σχετικά με την προστασία της ιδιοκτησίας κατά το άρθρο 1 του ΠΠΠ της ΕΣΔΑ, στην υπόθεση *S. Κατά Γαλλίας*,^[26] η Επιτροπή δέχθηκε ότι πολύ έντονοι θόρυβοι μπορούν να επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό την αξία ενός ακινήτου, ακόμη και να καταστήσουν αδύνατη την πώλησή του ή να το καταστήσουν αχρησιμοποίητο, συνιστώντας έτσι μερική στέρηση της ιδιοκτησίας. Επομένως, η μείωση της αξίας της ιδιοκτησίας εξαιτίας δραστηριοτήτων που επιβαρύνουν το περιβάλλον αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εφαρμογή της διάταξης. Στο άρθρο επιπρόσθετα, προβλέπεται ότι λόγοι δημόσιας ωφέλειας μπορούν να δικαιολογήσουν μέτρα επιβλαβή για το περιβάλλον τα οποία περιορίζουν περιουσιακά δικαιώματα. Το ΕΔΔΑ έχει επανειλημμένα τονίσει την πλεονεκτική θέση των εθνικών αρχών για την εκτίμηση της ύπαρξης ενός ζητήματος δημόσιας ωφελείας που δικαιολογεί παρέμβαση σε περιουσιακά δικαιώματα. Συνεπώς, το κράτος διαθέτει ένα ευρύ περιθώριο εκτίμησης όσον αφορά τη φύση και την έκταση των λαμβανομένων μέτρων κατά την εφαρμογή της κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής του^[27]. Ωστόσο, η επέμβαση αυτή στην ειρηνική απόλαυση της ιδιοκτησίας, πρέπει να προβλέπεται από διάταξη νόμου, να επιδιώκει έναν νόμιμο σκοπό και να τηρεί μία δίκαιη ισορροπία μεταξύ των απαιτήσεων της δημόσιας ωφελείας και των απαιτήσεων προστασίας των δικαιωμάτων^[28]. Στην υπόθεση *Παπασταύρου και λοιποί κατά Ελλάδα*^[29], το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρο 1 του ΠΠΠ της Σύμβασης, διαπιστώνοντας ότι δεν επετεύχθη εύλογη ισορροπία μεταξύ του δημοσίου συμφέροντος και των απαιτήσεων προστασίας των δικαιωμάτων των αιτούντων. Η αναλογία αυτή μεταξύ επιδιωκόμενου σκοπού και μέσων αφορά κατ'έξοχήν στο ζήτημα της αποζημίωσης, καθώς το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι η αφαίρεση της περιουσίας χωρίς την παράλληλη καταβολή ενός ευλόγως αναλόγου προς την αξία της ποσού, συνιστά δυσανάλογη παρέμβαση και άρα παραβίαση του άρθρου^[30].

δ) Διαδικαστικά δικαιώματα

Οι ουσιαστικές εγγυήσεις για ένα περιβάλλον ποιότητας που είναι συμβατό με την υγεία και την ευημερία είναι διαφορετικά, αν και αλληλοεξαρτώμενα, από τα διαδικαστικά δικαιώματα^[31]. Τα τελευταία δικαιώματα άπτονται της διαδικασίας και αποσκοπούν να διασφαλίσουν ότι η λήψη αποφάσεων πραγματοποιείται με την ενημερωμένη συμβολή εκείνων που ενδέχεται να επηρεαστούν από την απόφαση και ότι αυτά τα ίδια άτομα έχουν τη δυνατότητα αποκατάστασης για οποιαδήποτε ζημία προκύψει. Ιδίως όσον αφορά περιβαλλοντικά ζητήματα, γίνεται γενικά δεκτό ότι τα διαδικαστικά δικαιώματα αποτελούν ένα πιο αποτελεσματικό και ευέλικτο εργαλείο για την επίτευξη της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης, απ'ότι ένα ουσιαστικό δικαίωμα

που συνήθως δεν παρέχει κάποια διαδικαστική εγγύηση^[32]. Ως διαδικαστικά δικαιώματα ορίζονται το δικαίωμα πληροφόρησης, το δικαίωμα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Ειδικότερα, πληθώρα διατάξεων της ΕΣΔΑ εγγυώνται ότι τα άτομα πρέπει να είναι σε θέση να κινήσουν δικαστικές ή διοικητικές διαδικασίες για την προστασία των δικαιωμάτων τους. Το άρθρο 6 της Σύμβασης εγγυάται το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, το οποίο περιλαμβάνει το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο, ενώ το άρθρο 13 εγγυάται τη θέσπιση ενός αποτελεσματικού ένδικου μέσου προσφυγής ενώπιον των εθνικών αρχών και αποτελεί τμήμα της ένδικης προστασίας που οφείλουν να παρέχουν τα κράτη μέλη στα άτομα. Όλες αυτές οι διατάξεις εφαρμόζονται και σε περιπτώσεις που συνδέεται η άσκηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων με περιβαλλοντικά ζητήματα^[33].

3. Η αποτελεσματικότητα της προστασίας του περιβάλλοντος υπό την ΕΣΔΑ

Είναι αναμφισβήτητο ότι το ευρωπαϊκό πλαίσιο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναδεικνύει ότι η ποιότητα του περιβάλλοντος συνδέεται στενά με την αποτελεσματική απόλαυση των δικαιωμάτων. Το ΕΔΔΑ, παρά την διστακτικότητά του να αποφανθεί ρητά για παραβίαση ενός δικαιώματος στο περιβάλλον, ενέταξε την περιβαλλοντική προβληματική στη νομολογία του και προέβη σε καινοτόμες διακηρύξεις για την προστασία του. Από την ίδια τη νομολογία του Δικαστηρίου, ωστόσο, προκύπτει το συμπέρασμα ότι το δικαίωμα στο περιβάλλον δεν κατέχει μια θέση ανάλογη με τη σημασία του στη σύγχρονη εποχή. Η έμμεση προστασία που παρέχει το Δικαστήριο είναι περιορισμένη, καθώς σοβαρή γενική ζημία στο ίδιο το περιβάλλον που δεν παραβιάζει ταυτόχρονα άλλα ατομικά δικαιώματα δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι παραβιάζει τη Σύμβαση. Επιπλέον, παρεμβολές στο περιβάλλον που δεν θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή, την υγεία ή την ιδιοκτησία σπάνια προστατεύονται. Υποστηρίζεται ότι το Δικαστήριο έχει περισσότερο αναγνωρίσει την ύπαρξη ενός δικαιώματος στην περιβαλλοντική υγεία και ασφάλεια παρά ένα δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον ή, ακόμη λιγότερο, ένα δικαίωμα προστασίας του περιβάλλοντος^[34]. Επιπλέον, έχει υποστηριχθεί ότι παρόλο που το Δικαστήριο έχει, σε αρκετές υποθέσεις, συσχετίσει παραβιάσεις δικαιωμάτων με το δημόσιο συμφέρον της προστασίας του περιβάλλοντος, αυτό ερμηνεύεται καλύτερα ως αναγνώριση της σημασίας της προστασίας του περιβάλλοντος στο σημερινό πολιτικό τοπίο και όχι ως ένδειξη δικαιωμάτων για το περιβάλλον^[35]. Ωστόσο, η αποσαφήνιση της ύπαρξης ενός δικαιώματος σε υγιές περιβάλλον θα συνεπαγόταν τη στροφή του παγκόσμιου δημόσιου ενδιαφέροντος στην προστασία του περιβάλλοντος και την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης. Αυτό θα μπορούσε μάλιστα να επιτευχθεί με τρόπο που σέβεται πλήρως το ευρύ περιθώριο εκτίμησης που τα κράτη δικαιούνται να ασκούν κατά την εξισορρόπηση των στόχων οικονομικής, περιβαλλοντικής και κοινωνικής πολιτικής^[36].

II. Η ΑΣΔΑ

Η Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΑΣΔΑ), υιοθετήθηκε από χώρες του δυτικού ημισφαιρίου το 1969 και τέθηκε σε ισχύ το 1978^[37]. Σύμφωνα με το προοίμιό της, ο σκοπός της Σύμβασης είναι «η ενοποίηση σε αυτό το ημισφαίριο, στο πλαίσιο των δημοκρατικών θεσμών, ενός συστήματος προσωπικής ελευθερίας και κοινωνικής δικαιοσύνης που βασίζεται στον σεβασμό των ουσιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου». Ωστόσο, όπως και η ΕΣΔΑ, η Αμερικανική Σύμβαση δεν αναγνωρίζει επίσημα το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον και ούτε το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΔΔΑΔ), ούτε η Αμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είχαν μέχρι πολύ πρόσφατα ασχοληθεί καθαρά με περιβαλλοντικά ζητήματα.

1. Η προάσπιση του περιβάλλοντος μέσα από το Διαμερικανικό Σύστημα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της ΑΣΔΑ στον τομέα των Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων (Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ)^[38] αποτελεί ένα σημαντικό διεθνές βήμα στην αναγνώριση δεσμών μεταξύ του περιβάλλοντος και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα, στο προοίμιό του αναφέρεται στη στενή σχέση μεταξύ οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων και των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων, καθώς οι εν λόγω κατηγορίες αποτελούν αδιαίρετο σύνολο. Το άρθρο 11 του Πρωτοκόλλου προβλέπει το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον καθώς ορίζει ότι ο καθένας έχει το δικαίωμα να ζει σε ένα υγιές περιβάλλον και να έχει πρόσβαση σε βασικές δημόσιες υπηρεσίες, ενώ τα συμβαλλόμενα κράτη προωθούν την προστασία, τη διατήρηση και τη βελτίωση του περιβάλλοντος. Το άρθρο αποτελεί τη μοναδική ρητή δήλωση αναγνώρισης της ύπαρξης ενός δικαιώματος στο περιβάλλον η οποία έχει άμεσες κοινωνικές παραμέτρους και συνοδεύεται από διατάξεις σχετικά με τις υποχρεώσεις των κρατών, ενδεικτικά την προστασία, διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος. Ο μηχανισμός ελέγχου που θεσπίζεται από το Πρωτόκολλο περιλαμβάνει μάλιστα και περιοδικές εκθέσεις αναφορικά με τα προοδευτικά μέτρα που λαμβάνονται από τα κράτη μέρη. Ωστόσο, το Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ δεν φαίνεται να προστατεύει αποτελεσματικά το δικαίωμα στο περιβάλλον καθώς η απουσία ενός ορισμού της έννοιας «υγιές περιβάλλον» και των συγκεκριμένων μέτρων που πρέπει να υιοθετούνται από τα κράτη καθιστά ανίσχυρη την εφαρμογή του σχετικού άρθρου^[39]. Επιπλέον, οι δεσμεύσεις των κρατών αναφορικά με το περιβάλλον, όπως και για το σύνολο των δικαιωμάτων που θεσπίζονται στο Πρωτόκολλο, εξαρτώνται από το επίπεδο ανάπτυξης καθενός κράτους^[40].

Με την πάροδο του χρόνου, το Διαμερικανικό Δικαστήριο έχει αναπτύξει σημαντική νομολογία για τα περιβαλλοντικά δικαιώματα και ήταν το πρώτο περιφερειακό όργανο που αναγνώρισε τα δικαιώματα ιδιοκτησίας των αυτόχθονων ομάδων αναδεικνύοντας ότι οι αυτόχθονες λαοί έχουν δικαίωμα σε ένα προστατευμένο

περιβάλλον λόγω της ιδιαίτερης σχέσης τους με τις γηγενείς περιοχές^[41]. Στην υπόθεση *Mayagna Awas Tingni Community κατά Νικαράγουα*^[42] αναγνωρίστηκαν για πρώτη φορά δικαιώματα συλλογικής ιδιοκτησίας σε αυτόχθονες λαούς. Η κοινότητα αυτοχθόνων “Awas Tingni” είχε υπογράψει μία συμφωνία με μία ιδιωτική εταιρία για την εκμετάλλευση της γης της, η οποία συνέπεσε με συμφωνία παρόμοιας φύσης που υπέγραψε το κράτος, χωρίς ωστόσο να συμβουλευθεί τους ίδιους τους αυτόχθονες. Η κοινότητα βάσισε την προσφυγή της στο Διαμερικανικό Δικαστήριο επικαλούμενη παραβίαση του άρθρου 21 της Σύμβασης, σχετικά με το δικαίωμα απόλαυσης της ιδιοκτησίας τους, το οποίο όμως στην περίπτωση των αυτοχθόνων συνδεόταν άμεσα με την απόλαυση του φυσικού περιβάλλοντος. Το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 21 και αναγνώρισε τον ιδιαίτερο αυτό σύνδεσμο που υπάρχει μεταξύ μίας αυτόχθονης κοινότητας και της γης στην οποία ζει. Παρά την έλλειψη ρητής αναφοράς στην συλλογική ιδιοκτησία, στο κείμενο του εν λόγω άρθρου, το Δικαστήριο ερμήνευσε ότι το «δικαίωμα στην ιδιοκτησία» συμπεριλαμβάνει το δικαίωμα της εθνικής συλλογικής ιδιοκτησίας των αυτόχθονων λαών να χρησιμοποιούν την προγονική τους γη και τον σεβασμό του απέναντι στο περιβαλλοντικά και πολιτιστικά καταστρεπτικό έργο εμπορικής υλοτομίας.

Επιπλέον, στο Διαμερικανικό Σύστημα το δικαίωμα στη ζωή θεωρείται το πιο σημαντικό ανθρώπινο δικαίωμα και το δικαίωμα από το οποίο προέρχονται όλα τα άλλα δικαιώματα. Οι ερμηνείες για το δικαίωμα στη ζωή που έχει δώσει το Δικαστήριο και η Επιτροπή υπήρξαν εκτεταμένες. Τα όρια του δικαιώματος στη ζωή ωστόσο, δεν ορίζονται σαφώς, επειδή το δικαστήριο σπάνια χρησιμοποιεί την αμφισβητούμενη δικαιοδοσία του για να αποφασίσει επί αφηρημένων ή θεωρητικών ζητημάτων.^[43] Σε διάφορες υποθέσεις, η Διαμερικανική Επιτροπή χρησιμοποίησε τις διατάξεις της Σύμβασης σχετικά με το δικαίωμα στη ζωή για να επεκτείνει την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε κοινότητες που απειλούνται από κάποια μορφή καταστροφής του περιβάλλοντος^[44]. Στην υπόθεση των *Ινδών Yanomami*^[45], σε προσφυγή ενώπιον της Επιτροπής, η κοινότητα “Yanomami” ισχυρίστηκε ότι η κατασκευή αυτοκινητόδρομου οδήγησε σε μια σειρά σωματικών και ψυχολογικών απειλών για την επιβίωσή τους, συμπεριλαμβανομένων και των μαζικών επιδημιών. Η Επιτροπή διαπίστωσε ότι, πράγματι, η κατασκευή του αυτοκινητόδρομου είχε ως αποτέλεσμα παραβιάσεις του δικαιώματος στη ζωή, την ελευθερία και την προσωπική ασφάλεια, το δικαίωμα στη διαμονή και την κυκλοφορία καθώς και το δικαίωμα στη διατήρηση της υγείας και της ευημερίας. Αν και η απόφαση συσχετίζει την περιβαλλοντική βλάβη με το δικαίωμα στη ζωή και την υγεία, η Επιτροπή δεν κατέληξε καθαρά στο συμπέρασμα ότι οι “Yanomami” έχουν δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον, ούτε συζήτησε την έκταση της περιβαλλοντικής βλάβης που είχε συμβεί ή τις πιθανές μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στους ανθρώπους. Δεν αναφέρθηκε σαφής σχέση μεταξύ του δικαιώματος στη ζωή και του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον. Ωστόσο, πιο πρόσφατες υποθέσεις στην Επιτροπή και σε περιφερειακά κρατικά δικαστήρια αναγνωρίζουν τη σχέση μεταξύ της περιβαλλοντικής υγείας και

της ανθρώπινης υγείας και έχουν δηλώσει ότι το δικαίωμα στη ζωή περιλαμβάνει και την προστασία από απειλές βλάβης του περιβάλλοντος^[46].

Η Αμερικανική Επιτροπή, πέρα από το ότι ήταν ο πρώτος περιφερειακός θεσμός που αναγνώρισε συγκεκριμένα δικαιώματα ιδιοκτησίας στους αυτόχθονες πληθυσμούς, όπως αναφέρθηκε, έλαβε επίσης την πρώτη προσφυγή σχετικά με την προσβολή δικαιωμάτων λόγω της κλιματικής αλλαγής^[47]. Συγκεκριμένα, η προσφυγή *Inuit*^[48] είναι η πρώτη περίπτωση που χρησιμοποιήθηκε το πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Οι αιτούντες ισχυρίστηκαν ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες ως ο μεγαλύτερος παράγοντας συνεισφοράς στα αέρια του θερμοκηπίου είναι υπεύθυνες για τη ζημία που προκαλείται στην Αρκτική περιοχή, επηρεάζοντας αρνητικά τον παραδοσιακό τρόπο ζωής των αιτούντων και κατά συνέπεια τα ανθρώπινα δικαιώματά τους. Παρόλο που η ίδια η υπόθεση απορρίφθηκε λόγω ανεπαρκών πληροφοριών προς υποστήριξη του αιτήματος, κατόρθωσε να δώσει ένα ανθρώπινο πρόσωπο στο πρόβλημα, καθώς επίσης και να τονίσει ότι οι συνέπειες της κλιματικής αλλαγής είχαν ήδη λάβει χώρα και επηρεάζουν τις πραγματικές κοινότητες και τον τρόπο ζωής τους.

2. Η αναγνώριση του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον

Μια πρωτοποριακή συμβουλευτική γνώμη για τα περιβαλλοντικά δικαιώματα εκδόθηκε από το ΔΔΑΔ, στις αρχές του 2018, με την οποία διακηρύχθηκε η θεμελιώδης σημασία του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον. Τον Μάρτιο του 2016, η Κολομβία ζήτησε συμβουλευτική γνώμη από το Διαμερικανικό Δικαστήριο σχετικά με το πεδίο εφαρμογής της Αμερικανικής Σύμβασης στο πλαίσιο της φερόμενης «σοβαρής υποβάθμισης του ανθρώπινου και θαλάσσιου περιβάλλοντος της ευρύτερης περιοχής της Καραϊβικής που μπορεί να προκύψει από τις πράξεις ή και παραλείψεις των κρατών με ακτές στην Καραϊβική Θάλασσα στο πλαίσιο σημαντικών νέων έργων υποδομής»^[49]. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η υπόθεση συνιστά μία από τις πρώτες ευκαιρίες που έχει για να αναφερθεί στις κρατικές υποχρεώσεις που απορρέουν από την ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος βάσει της Αμερικανικής Σύμβασης. Επιβεβαίωσε το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον ως αυτόνομο δικαίωμα, την αρχή της αλληλεξάρτησης και του αδιαίρετου χαρακτήρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ παράλληλα διευκρίνισε ότι τα κράτη βαρύνονται με μία σειρά περιβαλλοντικών υποχρεώσεων για το σεβασμό και την εγγύηση αυτών των δικαιωμάτων. Μάλιστα, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι πολλαπλά ανθρώπινα δικαιώματα επηρεάζονται από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, παραπέμποντας μάλιστα στην κρίση του ΕΔΔΑ ότι σοβαρή περιβαλλοντική υποβάθμιση μπορεί να επηρεάσει την ευημερία του ατόμου και, κατά συνέπεια, να προκαλέσει παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως τα δικαιώματα στη ζωή, στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, και στην ιδιοκτησία. Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την ύπαρξη του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον ως εγγύηση με παρατεταμένες ατομικές και συλλογικές διαστάσεις^[50].

Όσον αφορά τη συμβατική νομική βάση αυτού του δικαιώματος, το Δικαστήριο δήλωσε ότι δεν ερείδεται αποκλειστικά στο Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, αλλά και στο άρθρο 26 της Αμερικανικής Σύμβασης με τίτλο «Προοδευτική ανάπτυξη». Ειδικότερα, πρέπει να θεωρηθεί ότι το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα που προστατεύονται από το άρθρο 26. Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον είναι ένα δικαίωμα που προστατεύει στοιχεία του περιβάλλοντος, όπως δάση, ποτάμια, θάλασσες κ.ο.κ., ακόμη και αν δεν υπάρχει βεβαιότητα ή ενδείξεις κινδύνου για μεμονωμένα άτομα. Αυτό σημαίνει ότι προστατεύει τη φύση και το περιβάλλον, όχι μόνο λόγω των οφελών που παρέχουν στην ανθρωπότητα ή των επιπτώσεων που μπορεί να έχει η υποβάθμισή τους σε άλλα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως η υγεία, η ζωή ή η προσωπική ακεραιότητα, αλλά λόγω της σημασίας τους για τους άλλους ζωντανούς οργανισμούς με τους οποίους μοιραζόμαστε τον πλανήτη, οι οποίοι αξίζουν εξίσου προστασία. Μάλιστα, σε μια προσπάθεια να επεκτείνει το περιεχόμενο του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον, το Δικαστήριο σημείωσε πέντε στοιχεία που προσδιορίστηκαν από την ομάδα εργασίας που είναι επιφορτισμένη με την παρακολούθηση της εφαρμογής του Πρωτοκόλλου του Σαν Σαλβαδόρ: η εγγύηση σε κάθε άτομο χωρίς διακρίσεις ενός υγιούς περιβάλλοντος και βασικών δημόσιων υπηρεσιών και η προώθηση της προστασίας, της διατήρησης και της βελτίωσης του περιβάλλοντος^[51].

Το Δικαστήριο παρατήρησε επίσης ότι διάφορες ουσιαστικές και διαδικαστικές υποχρεώσεις απορρέουν από την προστασία άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων που σχετίζονται με το περιβάλλον και εστίασε στα δικαιώματα της ζωής και της προσωπικής ακεραιότητας^[52]. Όσον αφορά την αρνητική υποχρέωση σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι τα κράτη οφείλουν να απέχουν από κάθε δραστηριότητα που αρνείται ή περιορίζει την πρόσβαση σε μια αξιοπρεπή ζωή, καθώς και την παράνομη ρύπανση του περιβάλλοντος με τρόπο που επηρεάζει τις συνθήκες που την εγγυώνται. Όσον αφορά τις θετικές υποχρεώσεις, αυτές στοιχειοθετούνται όταν οι κρατικές αρχές γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν ότι υπάρχει πραγματικός ή επικείμενος κίνδυνος κατά της ζωής μιας καθορισμένης ομάδας ανθρώπων και ότι δεν έχουν ληφθεί εύλογα διαθέσιμα μέτρα για την πρόληψη ή την αντιμετώπιση του κινδύνου, ενώ απαιτείται αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της παραβίασης και της σημαντικής ζημιάς που προκλήθηκε στο περιβάλλον. Το Δικαστήριο αναφέρθηκε και στις διαδικαστικές υποχρεώσεις που απορρέουν από τα ανθρώπινα δικαιώματα σε σχέση με τη γενική υποχρέωση των κρατών να προστατεύουν το περιβάλλον. Κατά τον καθορισμό αυτών των δικαιωμάτων, το Δικαστήριο κινήθηκε προς την ενσωμάτωση της Αρχής υπ' αριθμ. 10 της Διακήρυξης του Ρίο στο Διαμερικανικό Σύστημα και έδωσε ιδιαίτερη σημασία στις προσπάθειες κατοχύρωσης διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων σε μια νέα περιφερειακή συμφωνία για τη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική. Ίσως το πιο σημαντικό, είναι ένα ορόσημο στην εξελισσόμενη νομολογία σχετικά με τις «διαγώνιες» υποχρεώσεις

για τα ανθρώπινα δικαιώματα, δηλαδή για υποχρεώσεις που μπορούν να επικαλούνται άτομα ή ομάδες εναντίον κρατών σε περιστάσεις πολύ ευρύτερες από εκείνες που έχουν κριθεί παραδεκτές στο πλαίσιο του Διαμερικανικού συστήματος, ή οποιουδήποτε άλλου συστήματος, μέχρι σήμερα^[53]. Με αυτό τον τρόπο η Συμβουλευτική γνώμη ανοίγει μια πόρτα με επιφυλακτικό και ρεαλιστικό τρόπο, για διασυννοριακούς ισχυρισμούς για τα ανθρώπινα δικαιώματα που προκύπτουν από διασυννοριακές περιβαλλοντικές επιπτώσεις^[54].

Επίλογος

Στο ευρωπαϊκό πλαίσιο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η απουσία ρητής πρόβλεψης σχετικά με το δικαίωμα στο περιβάλλον δεν εμπόδισε το ΕΔΔΑ να αναπτύξει μία πλούσια νομολογία για το ζήτημα, αναγνωρίζοντας την αρχή ότι η αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων που προστατεύονται από την Σύμβαση απαιτεί συνθήκες μέγιστης ποιότητας. Έτσι, περιβαλλοντικά θέματα αναδεικνύονται στην νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου μέσω άλλων κατοχυρωμένων σε αυτήν δικαιωμάτων. Η δυναμική ερμηνεία της Σύμβασης με την αναγνώρισή της ως ενός ζωντανού κειμένου λειτουργεί ενίοτε υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος. Ωστόσο, από την άλλη όψη, η αναγνώριση του δόγματος του περιθωρίου εκτίμησης υπέρ του κράτους οδηγεί στην «αυτοσυγκράτηση» του Δικαστηρίου, ενώ από την ίδια τη νομολογία του εξάγεται το συμπέρασμα ότι το δικαίωμα στο περιβάλλον δεν κατέχει μια θέση ανάλογη της σημασίας του στη σύγχρονη εποχή. Η προστασία που παρέχει το Δικαστήριο είναι αναγκαστικά έμμεση λόγω μη προβλέψεως ενός αυτοτελούς δικαιώματος στο περιβάλλον. Έτσι, τυχόν ζημιά στο ίδιο το περιβάλλον δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι προστατεύεται από την ΕΣΔΑ.

Όσον αφορά το πλαίσιο της ΑΣΔΑ, μέχρι πολύ πρόσφατα δεν αναγνωριζόταν επίσημα το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον και ούτε το Διαμερικανικό Δικαστήριο, ούτε η Επιτροπή είχαν ασχοληθεί καθαρά με περιβαλλοντικά δικαιώματα. Οι διατάξεις της Σύμβασης σχετικά με το δικαίωμα στη ζωή και το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, ιδιαίτερα των αυτόχθονων λαών, χρησιμοποιήθηκαν μόνο για να επεκταθεί η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε κοινότητες που απειλούνται από κάποια μορφή καταστροφής του περιβάλλοντος. Το τοπίο ωστόσο άλλαξε το 2018 με την αναγνώριση από το Δικαστήριο - στην πρωτοποριακή συμβουλευτική του γνώμη - της ύπαρξης ενός δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον στο πλαίσιο της ΑΣΔΑ.

Συμπερασματικά, είναι φανερό ότι στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ, χωρίς να καθιστάμεθα μάρτυρες της δημιουργίας και αποκρυστάλλωσης ενός νέου δικαιώματος στο περιβάλλον, διαπιστώνουμε εν τούτοις μίαν εξελισσόμενη αντίληψη για την περιβαλλοντική διάσταση ορισμένων διατάξεών της. Αντίθετα, η ρητή αναγνώριση της ύπαρξης ενός δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον στο πλαίσιο της ΑΣΔΑ, αυτόνομου και ικανού να επιδιωχθεί δικαστικά, μας φέρει πιο κοντά και στο ηθικό

επιχείρημα της προστασίας του περιβάλλοντος, όχι μόνον προς εξυπηρέτηση του ανθρώπινου συμφέροντος, αλλά για την προστασία της φύσης ως αυτοσκοπού, την αξίωση του σεβασμού του περιβάλλοντος ως φορέως αυταξίας. Όπως αναφέρει στο διαχρονικό έργο του ο Christopher Stone: «Μία νέα αντίληψη της σχέσης του ανθρώπου με την υπόλοιπη φύση δεν θα ήταν μόνο ένα βήμα προς την επίλυση των υλικών πλανητικών προβλημάτων, αλλά υπάρχουν ισχυροί λόγοι για μία τέτοια αλλαγμένη συνείδηση, από την άποψη ότι θα μας κάνει καλύτερους ανθρώπους. Η προστασία του περιβάλλοντος θα αυξήσει το βιοτικό μας επίπεδο, αν όχι όσον αφορά τις σημερινές μας αξίες, τουλάχιστον όσον αφορά νέες και πιο ανθεκτικές αξίες»^[51].

- [1] Declaration on the Environment, 16 June 1972, Preamble: “both aspects of man's environment, the natural and the man-made, are essential to his well-being and to the enjoyment of basic human rights and the right to life itself”.
- [2] Διακήρυξη του Ρίο του 1992 για το περιβάλλον και την ανάπτυξη, Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ΧΘΔΕΕ, Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των αυτοχθόνων λαών.
- [3] Αφρικανικός Χάρτης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών, Σύμβαση του Άαρχους, Διεθνής Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού.
- [4] R. Desgagné, ‘Integrating Environmental Values into the European Convention on Human Rights (ECHR)’, *American Journal of International Law*, 1995, 263.
- [5] Λίνος- Αλέξανδρος Σισιλιάνος, *Η προστασία του περιβάλλοντος και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου*, *Nomosphysis*, 1996.
- [6] βλέπε *Dr S. v. the Federal Republic of Germany*, Application No. 715/ 60, Decision of inadmissibility of 5 August 1969, *X and Y v. the Federal Republic of Germany*, Application No. 7407/76, Decision of inadmissibility of 13 May 1976.
- [7] *Hatton and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 36022/97, ECHR 2003-VIII.
- [8] Daniel García San José, Environmental protection and the European Convention on Human Rights, ο.π.,8.
- [9] *Soering v. the United Kingdom*, 7 July 1989, Series A no. 161.
- [10] Ε. Ρούκουνας, *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, 1995, 132.
- [11] Michael Faure and Nicole Niessen, ‘Environmental Law in Development: Lessons from the Indonesian Experience’, Edward Elgar Publishing, 2006, 13.
- [12] Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου: Ερμηνεία κατ’άρθρο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, 5-10.
- [13] Speech by Laurence Boisson de Chazournes, “Human Rights and the environment: an evolving relationship”, Opening of the Judicial Year Seminar, European Court of Human Rights, 2020.
- [14] *Association X. v. United Kingdom*, No 7154/75, 12-7-1978.
- [15] Desgagné, (σημ 5).
- [16] *L.C.B. v. the United Kingdom*, 9 June 1998, Reports of Judgments and Decisions

1998-III.

[17] *López Ostra v. Spain*, 9 December 1994, Series A no. 303-C.

[18] Πανταζή Δημητριάδη, *Το δικαίωμα στο περιβάλλον ως ανθρώπινο δικαίωμα. Η ανάγκη ενός εκτελεστού δικαιώματος*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2005, 166.

[19] *Cordella and Others v. Italy*, n° 54414/13, ECHR 2019.

[20] Manual on human rights and the environment, *Council of Europe Publishing*, 2012, 19-20.

[21] Human Rights Committee, *Ioane Teitiota v New Zealand*, Opinion, 7, January 2020. CCPR/C/127/D/2728/2016 ('Teitiota' or 'Kiribati refugee case'). παρ. 9.4.

[22] CESCR, CEDAW, CPRAMWMF, CRPD, CRC, Joint statement on 'Human Rights and Climate Change', 16 September 2019.

[23] Monica Feria-Tinta, 'Climate Change Litigation in the European Court of Human Rights: Causation, Imminence and Other Key Underlying Notions', *Europe of Rights & Liberties*, 2021, 69-70.

[24] *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others*, Requête n.º 39371/20, 13 November 2020.

[25] Corina Herri, 'The ECtHR's Pending Climate Change Case: What's Ill-Treatment Got To Do With It?', *Blog of the European Journal of International Law*, 2020.

[26] *Spire v. France*, no 13728/88, 17.5.1990.

[27] Λ. Σισιλιάνος, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση* (σημ 12).

[28] Στάδια ελέγχου αναλογικότητας, βλ. Α. Καλογρίδη, *Η προστασία του περιβάλλοντος μέσα από την συνάντηση της με το δικαίωμα στην ιδιοκτησία: Η συμβολή της νομολογίας του ΣτΕ και του ΕΔΔΑ*, 2012, 65.

[29] *Papastavrou and Others v. Greece*, no. 46372/99, ECHR 2003-IV.

[30] *James and Others v. the United Kingdom*, 21 February 1986, Series A no. 98, *Turgut and Others v. Turkey*, no. 1411/03, 13 October 2009.

[31] Malgosia Fitzmaurice, David Ong, Panos Merkouris (eds), *Research Handbook on International Environmental Law*, Edward Elgar, 2010, 265.

[32] Malgosia Fitzmaurice, *Contemporary Issues in International Environmental Law*, Edward Elgar, 2009, 173.

[33] Manual (σημ 21), 23-24.

[34] Elizabeth Lambert, 'The environment and human rights: Introductory Report to the High-Level Conference Environmental Protection and Human Rights', ο.π.

[35] Ole W. Pedersen, "European Environmental human rights: A long time coming?", *Georgetown International Environmental Law Review*, vol.21, no.1, 2008.

[36] Alan Boyle, "Human Rights and the Environment: Where Next?", *The European Journal of International Law*, vol. 23, no 3, 2012.

[37] American Convention on Human Rights O.A.S.Treaty Series No. 36, 1144 U.N.T.S. 123, entered into force July 18, 1978.

[38] Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights, entered into force Nov. 16, 1999, OAS Treaty

Series No. 69; 28 ILM 156.

[39] Αικατερίνη Λάππα, “Η αποτελεσματικότητα της προστασίας του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον: Η κοινωνική διάσταση”, *Nomosphysis*, 2010.

[40] Romina Picolotti, Jorge Daniel Taillant (eds.), Linking Human Rights and the Environment, *The University of Arizona Press*, 2010, 151.

[41] Inter-American Commission on Human Rights, Situation of Human Rights of the Indigenous and Tribal Peoples of the Pan-Amazon Region, (OAS Doc. 176), 2019, 132-134.

[42] *Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua*, Merits, Reparations and Costs, Judgment IACtHR (Ser. C) No.79 (Aug 31, 2001).

[43] Inara K. Scott, ‘The Inter-american System of Human Rights: An Effective Means of Environmental Protection?’, *Environmental Law Journal*, Vol. 19, no. 2 (2000), 211-212.

[44] Francesco Francioni, ‘International Human Rights in an Environmental Horizon’, *The European Journal of International Law*, Vol 21, no1, 2010, 52.

[45] *Yanomami v. Brazil*, Resolution 12/85, IAComHR case 7615 (5 March 1985).

[46] Inara K. Scott, “The Inter-american System of Human Rights: An Effective Means of Environmental Protection?”, ο.π., 221-225.

[47] Sumudu Atapattu and Andrea Shapper, *Human Rights and the Environment: Key Issues in Environment and Sustainability*, Routledge, 2019.

[48] Sheila Whatt-Cloutier, Petition to the Inter-American Commission on Human Rights Seeking Relief from Violations Resulting from Global Warming Caused by Acts and Omissions of the United States, 2005.

[49] Advisory Opinion OC-23/17 of 15 November 2017, Requested by the Republic of Colombia: The Environment and Human Rights, IACrHR, 15 November 2017.

[50] Advisory Opinion, παρ. 46-55.

[51] Advisory Opinion, παρ. 56-63.

[52] Advisory Opinion, παρ. 105-241.

[53] Monica Feria-Tinta, Simon Milnes, ‘The Rise of Environmental Law in International Dispute Resolution: Inter-American Court of Human Rights issues Landmark Advisory Opinion on Environment and Human Rights’, *Blog of the European Journal of International Law*, 2018.

[54] (σημ. 52).

[55] Christopher D. Stone, ‘Should trees have standing: Toward legal rights for natural objects’, *Southern California Law Review* 45, 1972.